

3. В. ТРОПІН

Захар Володимирович Тропін, кандидат юридичних наук, доцент, доцент Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

ДОВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТА НАПІВВІЙСЬКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ НА ТЕРИТОРІЇ ІНШОЇ ДЕРЖАВИ НА ПРИКЛАДІ СПРАВИ РЕСПУБЛІКА НІКАРАГУА ПРОТИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Останнім часом на території України розгортаються події, які дехто вважав би за неможливі в ХХІ ст. – частина території анексована сусідньою країною, яка до того ж фактично веде військові дії на теренах нашої держави. Світова спільнота (і не лише наукова) практично одностайна в такій оцінці дій Російської Федерації, що підтверджується не лише відповідними фактичними даними¹, а й юридичними кваліфікаціями таких дій².

Зазначені обставини викликали велику кількість наукових досліджень в Україні, в яких проводиться правова кваліфікація тих або інших подій, що, на жаль, ще тривають. Основним питанням, навколо якого відбуваються наукові дискусії, є питання правового захисту інтересів України в умовах зовнішньої агресії. При розгляді цього питання науковці стикаються з головною проблемою – визначення міжнародної ад'юдикаційної інституції, яка б мала юрисдикцію надати належну правову оцінку діям Російської Федерації. Залишаючи це питання осторонь, основною метою цього дослідження є встановлення питань, які підлягають доведенню для встановлення агресії держави в умовах, що є дуже подібними до тих, в яких наразі перебуває Україна. Передусім ми говоримо про стандарти доведення участі однієї держави в конфлікті на території сусідньої держави, коли така підтримка здійснюється через підготовку, фінансування та інше сприяння напіввійськовим угрупованням на території такої сусідньої держави. У цьому контексті справа між Республікою Нікарагуа та Сполученими Штатами Америки, яка розглядалась Міжнародним Судом Організації Об'єднаних Націй (далі – МС ООН)³ є дуже цікавою та показовою. Водночас у цій справі були розглянуті не лише питання стандартів доведення, а й інші питання кваліфікації дій, в обставинах змішаної (прихованої та наочної) агресії, що можуть бути цікавими, враховуючи події, які відбуваються на території України.

Незважаючи на таку актуальність справи Нікарагуа, в українській науці міжнародного права не проводився ґрунтовний аналіз її обставин та висновків. В основному дослідження цієї справи здійснювалось фрагментарно в контексті дослідження загальних питань теорії міжнародного права, міжнародного гуманітарного права та права мирного вирішення міжнародних спорів⁴.

Нагадаємо, що ця справа стосувалась військових дій, які відбувались на території Республіки Нікарагуа та розглядалась МС ООН у 80-ті рр. минулого століття (рішення щодо юрисдикції було прийнято в 1984 р., а по суті – в 1986 р.). У 1979 р. внаслідок революції та повалення уряду президента Сомоси до влади прийшов сандиністський уряд. Згодом розпочалось протистояння нового керівництва Нікарагуа з прибічниками колишнього керівництва та колишніми службовцями національної гвардії, які об'єднались у військові та напіввійськові угруповання, найбільшими з яких були Нікарагуанські демократичні сили та Революційно-демократичний альянс (далі – Контрас). Спочатку США прихильно ставились до нового уряду, але згодом, за інформацією США, виявилось, що нове керівництво Нікарагуа допомагало партизанам у Сальвадорі, що стало причиною зміни ставлення США, припинення допомоги та початку активних дій на підтримку Контрас у 1981 році. На думку Нікарагуа, США безпосередньо надавали кошти Контрас, здійснювали ефективний контроль над ними, зокрема у формі стратегічного й тактичного планування, участі військових США у військових акціях проти Нікарагуа (серед іншого, мінування портів і об'єктів морської інфраструктури), збір розвідувальної інформації (зокрема через проліт літаків територією Нікарагуа) та її передача Контрас.

Основними питаннями, що постали перед судом, були питання прямого та непрямого використання сили й погрози силою, грубого втручання у внутрішні справи Нікарагуа, порушення її територіального суверенітету, порушення права мирного проходу морських торговельних суден, вбивства цивільного населення Нікарагуа та порушення основоположних норм міжнародного права. У вчиненні зазначених порушень були звинувачені США, які, відповідно до цих звинувачень, здійснювали економічну блокаду Нікарагуа, фінансували, здійснювали підготовку та підтримку антиурядових напіввійськових угруповань через території Гондурасу та Коста-Рики, пряму військову підтримку антиурядових напіввійськових угруповань та участь військових і представників спеціальних служб США у військових зіткненнях на території Нікарагуа. Водночас необхідно підкреслити, в якості особливості зазначеної справи, що США ніколи не спростовували своєї участі в подіях на території Нікарагуа. Зокрема, керівництвом США приймалися нормативні акти про виділення коштів на підтримку військових та напіввійськових операцій у Нікарагуа⁵. США лише оспорювали обсяг та правові підстави такої участі. Так, США посилались на колективну самооборону як причину здійснення своїх дій. На думку США, вони лише надавали допомогу Коста-Риці, Гондурасу та Сальвадору на відповідь проти нібито агресії Нікарагуа щодо цих країн.

За таких обставин МС ООН фактично був вимушений розглянути докази здійснення/не здійснення США зазначеної діяльності. Ось чому цікаво розглянути, які саме докази було надано сторонами справи і які стандарти їх прийнятності було застосовано судом. Важливо наголосити, що США відмовились взяти участь у стадії розгляду справи по суті⁶ після того, як МС ООН встановив, що він має юрисдикцію розглядати справу. У цих обставинах доказова база суду стала дуже обмеженою⁷. Це питання було окремо зазначено судом як фактор, що значно ускладнив розгляд справи саме в процедурному аспекті.

У загальних рисах і не вдаючись до деталей щодо суті рішення, винесеного МС ООН, суд вирішив, що: США не можуть посилаючись на колективну самооборону для виправдання своїх дій; США порушили принцип невтручання у внутрішні справи іншої держави через навчання, озброєння, спорядження, фінансування, забезпечення Контрас, а також інші форми підтримки військових та напіввійськових дій на території Нікарагуа; США порушили принцип заборони застосування сили проти іншої держави у восьми доведених випадках збройних атак проти Нікарагуа, а також через підтримку Контрас, зазначену вище; США зазначеними діями порушили суверенітет Нікарагуа; США порушили принципи заборони застосування сили, невтручання у внутрішні справи, суверенітету та зобов'язання щодо невтручання в мирну морську торгівлю шляхом розташування мін у внутрішніх та територіальних водах Нікарагуа; США сприяли порушенню загальних принципів гуманітарного права через підготовку та надання Контрас посібника з ведення партизанської війни (водночас фактів, які б дали змогу підтвердити, що означені дії були діями США, виявлено не було)⁸.

Говорячи ж про факти та докази, суд спочатку зазначив, що для суду в цій справі була доволі значною проблемою питання встановлення фактів, оскільки сторони справи розходились не лише в питаннях тлумачення фактів, а й навіть щодо їх наявності. При розгляді справи суд брав до уваги не лише подання сторін, письмові докази, думки експертів та свідчення свідків, а й дані з публічних джерел, зокрема статті в засобах масової інформації та інші публікації. Водночас суд окремо зазначив, що цей другий вид доказів не може слугувати єдиним підтвердженням наявності/відсутності будь-якого факту. Такі джерела можуть використовуватись лише в якості додаткових засобів та повинні враховуватись у сукупності з іншими доказами задля встановлення фактичних обставин у судовому провадженні.

Окремо суд вказав на представлення сторонами публічних заяв посадових осіб, здійснені в різні часи та при різних обставинах. Суд зазначив, що такі заяви можуть братись до уваги, але мають перевірятись на їх дійсність саме в контексті встановлення фактів. Крім того, якщо підсумувати позицію МС ООН, при аналізі зазначених заяв на предмет їх дійсності та з метою встановлення фактичних обставин, суд вказав, що враховуватись мають такі аспекти: коли, з якою метою, перед ким та в яких обставинах було здійснено такі заяви.

Відповідно до позиції МС ООН основним доказом, який має використовуватись для встановлення фактичних обставин справи, є письмові подання сторін та відповідні документи, додані до таких подань.

Суд також окремо висловив свою позицію стосовно свідчень свідків. Зазначивши, що це окремий вид доказів, МС ООН підкреслив, що він може використовувати їх для отримання фактичної інформації у справі. Водночас суд наголосив, що особиста думка та оціночні судження, висловлена такими свідками, не можуть братись судом до уваги.

Як вбачається із вищезазначених підходів до оцінки доказів, які були надані сторонами, МС ООН пристав на традиційний підхід і фактично не винайшов нічого нового. Певні особливості в цьому питанні в діяльності суду були лише щодо оцінки публікацій та публічних заяв посадовців. Хоча навіть у цих питаннях суд був доволі консервативним, що й не дивно, оскільки саме такий підхід дає змогу об'єктивно оцінити такі докази та встановити дійсні фактичні обставини справи.

Поряд з питаннями стандартів доведення необхідно також звернути увагу на інші аспекти зазначеної справи, які хоч і не стосуються питань прийнятності доказів у судовому провадженні, проте можуть бути цікавими для України, враховуючи беручи до уваги події, що тривають на території України і які, у зв'язку з цим, мають стати об'єктом особливої уваги для обґрунтування нею своєї міжнародно-правової позиції.

Передусім МС ООН був повністю однозначним у своїй позиції, що фінансування та підготовка Контрас, якщо будуть доведені, є порушенням принципу заборони застосування сили та погрози силою. Водночас суд зазначив, що надання зброї опозиції іншої держави та інша підтримка не можуть бути кваліфікованими як збройний напад на таку державу⁹. Такі дії мають розглядатись як втручання у внутрішні справи або погроза застосування сили. Водночас МС ООН також зазначив, що одним з виглядів збройного нападу однієї держави на іншу є направлення державою або від імені держави озброєних банд, груп, солдат нерегулярної армії або найманців, які здійснюють проти іншої держави дії військового характеру такого ступеня, що серед іншого фактично становить збройний напад регулярних збройних сил, або значну участь держави, що направила таких осіб, у таких діях¹⁰.

МС ООН встановив, що через підтримку Контрас США намагались здійснити тиск на Нікарагуа щодо питань, які вирішуються державами самостійно в світлі принципу поваги до державного суверенітету. Суд зазначив: якщо одна держава з метою здійснити вплив на іншу державу підтримує напіввійськові угруповання (метою яких є відсторонення від влади діючого уряду) на території іншої держави, такі дії є втручанням у внутрішні справи такої іншої держави. У цьому контексті суд також зазначив, що інтервенція можлива лише на прохання уряду, що знаходиться при владі, і аж ніяк не опозиції¹¹. МС ООН наголосив, що в сучасному міжнародному праві відсутнє право втручатись у справи іншої держави через підтримку опозиції, а посилення на цю обставину США мали політичний, а не правовий характер¹².

Суд також висловив доволі цікаву позицію з приводу контролю над діяльністю Контрас, а також, чи можуть їх дії розглядатись як дії США. МС ООН у якості критеріїв повного контролю над напіввійськовими угрупованнями зазначив наступні: призначення керівництва, організація угруповань, їх тренування, забезпечення, планування операцій, обрання цілей та тактична підтримка. Беручи до уваги ці критерії, суд не знайшов доказів того, що дії Контрас (вбивства, тортури тощо) здійснювались під керівництвом США. Водночас було доведено, що США підготували та надали Контрас посібник з ведення партизанської війни, і через це фактично сприяли порушенню міжнародного гуманітарного права. Таким чином, відповідно до позиції МС ООН не лише пряме керівництво військовими діями становить порушення міжнародного гуманітарного права, а й сприяння таким діям (навіть у такій опосередкованій формі, як підготовка та надання посібників з військової діяльності). Беручи це до уваги, для України важливо розуміти: якщо в будь-якому провадженні на меті стоятиме доведення контролю Російської Федерації над незаконними озброєними угрупованнями на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей, Україна буде зобов'язана довести кожному з форм підтримки, здійснювану Російською Федерацією з метою доведення їх відповідності вищезазначеним критеріям. В іншому випадку дії цих угруповань можуть бути не кваліфіковані як безпосередні дії Російської Федерації.

В якості основного висновку МС ООН зазначив, що підтримка Контрас, прохід кораблів США територіальним морем Нікарагуа, мінування портів, прольоти через повітряний простір Нікарагуа, які здійснювались США, становлять не лише порушення принципу заборони застосування сили та погрози силою, а й порушують суверенітет Нікарагуа.

Цікавою була також позиція МС ООН стосовно захисту прав людини як підстави для втручання у внутрішні справи¹³. Щодо цього МС ООН підтримав позицію, згідно з якою підготовка напіввійськових угруповань та пряма збройна діяльність не можуть бути виправданими захистом прав людини, оскільки в цьому випадку така діяльність несумісна з метою, з якою вона здійснюється. Відповідно, США не можуть посилатись на цей аргумент для виправдання своїх дій. Те саме було висловлено МС ООН і щодо самооборони. Суд вказав, що використання цього права можливе, лише якщо держава стала жертвою збройного нападу¹⁴, чого не було в цій справі. Не відкидаючи загальне право держав на самооборону¹⁵, водночас суд також зазначив, що Коста-Рика, Гондурас, Сальвадор та США не заявляли про те, що вони стали жертвами збройного нападу з боку Нікарагуа та не звертались за допомогою одна до одної для здійснення колективної самооборони. Отже, відсутні підстави для посилення на колективну самооборону¹⁶. Разом із тим МС ООН наголосив, що в звичайному міжнародному праві відсутній обов'язок повідомляти Раду Безпеки ООН про збройний напад як умову правомірності застосування самооборони (на відміну від вимог ст. 51 Статуту ООН). Хоча суд зазначив, що відсутність такого повідомлення не перешкоджає державі вдатись до самооборони¹⁷.

Отже, як висновок необхідно зазначити, що у справі Нікарагуа Міжнародний Суд ООН застосовував традиційні підходи до стандартів доведення та встановлення фактичних обставин справи, які застосовуються міжнародними ад'юдикаційними інституціями. Особливою позицією МС ООН була лише щодо оцінки публікацій та заяв посадових осіб. Хоча навіть у цьому випадку суд використав консервативний підхід, що допоміг об'єктивно оцінити фактичні обставини справи. У цьому контексті щодо останнього виду доказів Україні необхідно бути особливо уважною, оскільки наразі наша країна доволі часто обґрунтовує свою міжнародно-правову позицію саме посиленнями на заяви посадових осіб Російської Федерації і ватажків незаконних формувань окремих районів Донецької та Луганської областей. При будь-якому судовому провадженні Україні необхідно буде доволі обережно використовувати цей вид доказів та підтримувати його іншими матеріалами для доведення фактичних обставин.

Якщо ж говорити про інші обставини справи, то тут на особливу увагу заслуговують висновки суду щодо кваліфікації дії, які становлять порушення принципів заборони застосування сили та погрози силою, не втручання у внутрішні справи та державного суверенітету, зокрема те, що підтримка військових та напіввійськових формувань на території іншої держави являє собою порушення означених принципів. Значені питання є лише приблизним переліком питань зі справи Нікарагуа, на які має звернути увагу Україна як стандарти доведення та цілі доведення, якщо говорити про діяльність Російської Федерації на території України. Також ці питання мають продемонструвати основний підхід, які факти мають документуватись для того, щоб вони могли бути прийнятними для будь-якої ад'юдикаційної інституції в майбутньому. Водночас ми маємо пам'ятати, що рішення у справі Нікарагуа не було виконано з огляду на застосування США права вето в Раді Безпеки ООН. Російська Федерація також є постійним членом Ради Безпеки з правом вето, а тому гіпотетична наявність будь-якого рішення МС ООН проти неї не означатиме його автоматичне виконання.

¹ Ховаючись у всіх на очах: війна Путіна проти України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.atlantic-council.org/images/publications/HPS_Ukrainian_web.pdf

² Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право. – К. : К.І.С., 2014. – 1016 с.

³ Military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment, I.C.J., Reports 1986. – P. 14 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2&case=70&code=nus&p3=4>

⁴ Міжнародне право: Основні галузі : підруч. / за ред. В. Г. Буткевич. – К. : Либідь, 2004. – 816 с.

⁵ *Ruwanthika Gunaratne*, Nicaragua v. United States (summary) on self defence and use of force : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2012/11/15/nicaragua-vs-us-case-summary/>

⁶ Morrison, Fred L. (January, 1987). Legal Issues in The Nicaragua Opinion. American Journal of International Law 81: 160–166. «Appraisals of the ICJ's Decision. Nicaragua vs United State (Merits)»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bailey83221.livejournal.com/55750.html>

⁷ Merrills J. G. International dispute settlement / J. G. Merrills. – [5th. ed.]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – P. 143.

⁸ Military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment, I.C.J., Reports 1986. – P. 14 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2&case=70&code=nus&p3=4>

⁹ Ryan Goodman, Michael Schmitt, Having Crossed the Rubicon: Arming and Training Syrian Rebels, 26 September 2014: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.justsecurity.org/15660/crossed-rubicon-arming-training-syrian-rebels/>

¹⁰ Ruwanthika Gunaratne, Nicaragua v. United States (summary) on self defence and use of force : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2012/11/15/nicaragua-vs-us-case-summary/>

¹¹ Блищенко І. П. Прецеденти в міжнародному публічному і частному праві. – 2-е изд., доп. / І. П. Блищенко, Ж. Дориа. – М.: Изд-во МНИМП, 1999. – С. 360.

¹² Ruwanthika Gunaratne, Nicaragua vs United States: An Analysis of Jurisprudence on Customary International Law : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2014/03/19/nicaragua-case-summary/>

¹³ Nicaragua and international law: the «academic» and the «real», by Anthony D'Amato, 79 American Journal of International Law 657 (1985) (Code A85d) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://anthonydamato.law.northwestern.edu/Adobefiles/A85d-nicar.pdf>

¹⁴ Міжнародне право: Основні галузі : підруч. / за ред. В. Г. Буткевич. – К. : Либідь, 2002. – С. 222.

¹⁵ Self-defense and the rule of law, by Oscar Schachter, 83 American Journal of International Law 259 (1989) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bailey83221.livejournal.com/57401.html>

¹⁶ Ruwanthika Gunaratne, Nicaragua v. United States (summary) on self defence and use of force : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2012/11/15/nicaragua-vs-us-case-summary/>

¹⁷ Ruwanthika Gunaratne, Nicaragua vs United States: An Analysis of Jurisprudence on Customary International Law : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ruwanthikagunaratne.wordpress.com/2014/03/19/nicaragua-case-summary/>

Резюме

Тропін З. В. Доведення військової та напіввійськової діяльності держави на території іншої держави на прикладі справи Республіка Нікарагуа проти Сполучених Штатів Америки.

Аналізуються питання, що підлягають доведенню для встановлення прихованої агресії держави на прикладі справи між Республікою Нікарагуа та Сполученими Штатами Америки, яка розглядалась МС ООН. Автор доходить висновку, що МС ООН пристав на традиційний підхід оцінки доказів. Певні особливості в цьому питанні були лише щодо оцінки публікацій та публічних заяв посадовців. Хоча навіть у цих питаннях суд був доволі консервативним, що й не дивно, оскільки саме такий підхід дає змогу об'єктивно оцінити такі докази. На думку автора, на особливу увагу заслуговують висновки суду щодо кваліфікації дії, які становлять порушення принципів заборони застосування сили та погрози силою, не втручання у внутрішні справи та державного суверенітету, зокрема те, що підтримка військових та напіввійськових формувань на території іншої держави являє собою порушення означених принципів.

Ключові слова: ад'юдикація, міжнародний спір, Міжнародний Суд ООН, Нікарагуа, військова агресія, напіввійськові формування.

Резюме

Тропін З. В. Доказательство военной и полувоенной деятельности государства на территории другого государства на примере дела Республіка Нікарагуа против Соединенных Штатов Америки.

Анализируются вопросы, подлежащие доказательству при установлении скрытой агрессии государства на примере дела между Республикой Никарагуа и США, которое рассматривалось МС ООН. Автор приходит к выводу, что МС ООН применил традиционные подходы в оценке доказательств. Определенные особенности в этом вопросе были только относительно оценки публикаций и публичных заявлений должностных лиц. Хотя даже в этих вопросах суд был достаточно консервативным, и именно такой подход позволяет объективно оценить такие доказательства. По мнению автора, особого внимания заслуживают выводы суда относительно квалификации деяний, которые являются нарушением принципов запрета применения силы, невмешательства во внутренние дела и государственного суверенитета, особенно то, что поддержка военных и полувоенных групп на территории другого государства является нарушением указанных принципов.

Ключевые слова: адьюдикация, международный спор, Международный Суд ООН, Никарагуа, военная агрессия, полувоенные формирования.

Summary

Tropin Z. Proving of military and paramilitary activity of state within the territory of other state in the case Republic of Nicaragua vs USA.

The present article deals with issues which are to be proved to establish hidden aggression of a state using as an example case Republic of Nicaragua vs USA. The author comes to the conclusion that ICJ used traditional approach for evidence evaluation. Some peculiarities were only concerning evaluation of publications and public statements of officials. But even in these issues the court was rather conservative, and only this approach gives possibility to evaluate such types of evidences impartially. At author's opinion special attention is to be paid to the conclusions of the court concerning actions which constitute violation of principles of prohibition of use of force, non-interference into internal affairs and state sovereignty. Especially that support of military and paramilitary groups within the territory of other state constitutes violation of the said principles.

Key words: adjudication, international dispute, International Court of Justice, Nicaragua, armed aggression, paramilitary groups.